

Boldog Zoltán

Arany János rejtett politikai és poétikai programja

Történelmi balladákká tördelt nemzeti eposz

„[V]olt-e nekünk valaha ős eredeti eposzunk?” – teszi fel a kérdést Arany János *Naiv eposzunk* című írása elején, majd az esszé végén a választ is megkapjuk tőle: „a felidézett nyomokból is kiviláglik már, hogy volt nálunk naiv eposz s hogy az, mint általában a népköltemény, költői formában nyilatkozott”. A nyomok közül Arany néhányat nagyra becsül, másokat viszont elutasít, mert nem felelnek meg azoknak a követelményeknek, amelyeknek szerinte a történetet előadó költői műveknek eleget kell tenniük. Erről a következőképpen fogalmaz: „A klasszikai epoeák eme ragyogó naprendszerén kívül még nagyon sok bolygó és üstökös kereng az elbeszélő poézis egén, amelyek bár különböző irányba futnak, s különböző kördedségű utat írnak le, annyiban mindnyájan megegyeznek, hogy pályájok nem egyenes vonalként halad a sivár végtelenbe, hanem azon pontra, honnan kiindúlt, visszatér; vagy – mellőzve a kissé mindig biccentő hasonlítást – mindnyájan kerek egészzé, életműves költői alkotmányá hajlandók idomúlni.”

Aranynek két fontos követelménye van a történetet elmondó költői művekkel szemben: a körköröség és a kerek egészzé válás. Erre szerinte nem voltak képesek sem Tinódi, sem Ilosvai alkotásai, sem pedig a költőiségtől elzárkózó történetíróink művei. Néhányan azonban elismerést kapnak a szigorú Aranytól. Az egyik ilyen kivétel Zrínyi Miklós a *Szigeti veszedelemmel*. A másik, ráadásul a szerző jelenéből származó két példa a következőképpen fest: „a *Fehér László* című zsványballadára hivatkozom, melynek benső alkata, dacára a silány verselésnek, tökéletes költői kompozíció; vagy a közelebb Gyulai által ismertetett *Aigó Mártont* hozom fel, melyet szebben műköltő sem alkothatna. Meg van tehát, nagyon meg van népünknel a forma iránti érzék elbeszélő költeményeknél is; csakhogy az alkotó tehetség, darab idő óta, gyéren mutatkozik.” Látható, hogy a ciklikusság és a kerekesség mellett Arany azokat az alkotásokat hiányolja, amelyek ezeket a követelményeket nem silány módon, hanem esztétikai, műfaji értelemben tökéletesen valósítják meg.

Ebből a két megjegyzésből könnyen kirajzolódhat egy olyan program, amely szerint a 19. század második felében az eposztól érdemes elmozdulni a ballada felé. A Gyulai Pál-féle balladagyűjtésre hivatkozó Arany tisztában volt a kor poétikai divatjával, költői követelményeivel is. Erről több, Garay Jánosnak és Tompa Mihálynak írt levele tanúskodik, amelyekben a Petőfi-utánzókkal szemben kel ki, és Világos után folytathatatlanak tartja az addigi lelkesítő hangvételű lírát.

Arany János a balladákban figyelhetett fel mindarra, amit a kerek egészzé válás és a körköröség kapcsán hiányolt például Ilosvainál és Tinódinál. A történelmi balladák ezen esztétikai szempontokon kívül politikai igényeket is kielégítenek. Kronologikusan olvas-

va őket létrehozhatjuk belőlük a 11. és 16. század közötti időszakot felölelő eposzunkat, amennyiben figyelembe vesszük az 1850-es évek történelmi-irodalmi emlékezetét. Így Arany rejtett programként eleget tesz annak a felé irányuló irodalompolitikai elvárásnak, amely szerint neki a nemzet költőjeként eposzt kell írnia. Történelmi balladáinak nagy része ezzel párhuzamosan eddig soha nem tárgyalt, vagy csak elvétve említett aktuálpolitikai tettként is megközelíthető. Ezen ki nem mondott kettős (poétikai és politikai) programot mutatja be a jelen esszé.

Zrínyivel összekacsintva

Ez a kettős program jól szemléltethető a Szondi két apródjának utolsó versszakával, ahol a két dalnok a következő átkot mondja: „*Apádjón el a szem, mely célba vevé, / Száradjon el a kar, / mely őt lefejezte; / Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé, / Ki miatt lón ily kora veszte!*”

Úgy tűnik, mintha az átok a Szigeti veszedelemben valósulna meg Szulimán halálával. Bár a csapásnak közvetlenül a Drégelyt elfoglaló Alit kellene sújtania, a katonai erők főparancsnoka a török szultán, Szulimán, így az 1552-es hadjárat sem tekinthető kizárólag Ali magánakciójának. A dalnokok, a költők átka tehát Zrínyi művében úgy lép működésbe, hogy Allecto fúria a pokolból útnak indul, és Szelim képében megjelenik Szulimán álmában. Végül ennek következtében indul meg a török sereg 1566-ban többek között Szigetvár ellen, ahol a szultán életét veszti, ezzel az átok beteljesül.

Látható, hogy a Szondi két apródjának befejezése akár a Szigeti veszedelem előtörténete-ként is olvasható. Ezt a megközelítést erősítheti, hogy Zrínyi Miklós életműve erőteljesen jelen volt a 19. századi gondolkodásban, elég itt Kölcsey Ferencre utalni, aki a kanonikus értelmezés szerint azért nem sorolhatta fel tételesen a magyarság bűneit, mert ezt Zrínyi Miklós megtette korábban barokk eposzában. De említhetnénk a Zrínyi énekét, Zrínyi második énekét is a Kölcsey-életműből. A század második felében is komoly hatása lehetett Zrínyi Miklós figurájának, hiszen Mikszáth Kálmán Új Zrínyiasza csak a régihez képest válhatott termékeny alkotássá.

A Szigeti veszedelem azonban politikai síkon is összekapcsolható a Szondi két apródjával. Az idősebb Zrínyi Miklósnak, a dédapának a fiatalabb Zrínyi Miklós, a dédunoka a dalnoka, míg Szondi Györgynek a két névtelen apród. Az idősebb Zrínyi Miklós a törökkel szembeni ellenállás szimbóluma, a fiatalabb Zrínyi egyszerre a törökkel és a Habsburggal szembeni fellépés jelképe. Ha a Szigeti veszedelemhez kapcsolva, annak előtörténeteként olvassuk a balladát, akkor látható, hogy a drégelyi ostromnál a dalnokok ellenállása felértékelődik, hiszen a 17. századi Zrínyi egyszerre tud fellépni a törökök és az osztrákok ellen. Ráadásul az általuk kimondott átok Szulimán halálával hatásos is lesz. A hazához való hűség, amely egy mozzanatnak tűnik az Aranyballadában, körkörösén visszatér a Zrínyikhez kapcsolva. Az átok fog a törökön, ezzel kerek egészé válik a történet, az apródok önfeláldozása termékenyítően hat a szigetvári ostromra, és így a ballada több szempontból eleget tesz a Naiv eposzunkban felvázolt követelményeknek.

Ha viszont egy allegorikus történelmi olvasat keretében a dalnokokat a Világos utáni költőkkel azonosítjuk, akkor a Szondi két apródjának zárógesztusa iránymutatásul szolgálhat a kor íróinak. Ugyanis azt érzékeltetheti, hogy az átokmondás poétikájával néhány évtizeden belül kiiktatható Ferenc József. Hiszen a Drégelynél mondott 1552-es átok 1566-ban fogott Szulimánon. Talán az évtizedekig kitartó költői ellenállásnak is hasonló következménye lehet?

Politika és poétika kézen fogva jár

A fentiek alapján látható, hogy Arany János a korábbi költői hagyományra támaszkodva nemcsak költőivé tette a történelmet, hanem jó érzékkel nyúlt ahhoz a témához, amely poétikailag és politikailag is játékba hozott egy-egy balladát. Vajon megállja-e a helyét a fenti megközelítés más történelmi balladák esetében is? Programszerűnek vagy legalább tendenciózusnak mondható-e Arany korai, 1850-es években keletkezett balladáiban a fenti gesztus, az eposz balladával pótlása, a poétikai és politikai tett összefonódása?

A kérdés megválaszolásához érdemes segítségül hívni egy kevésbé ismert balladát, a *Rozgonyinét*. A történet a 15. századba, Zsigmond király idejébe ad bepillantást. Az 1852-es mű elején, a cím alatt ott szerepel a műfajmegjelölés (ballada). Arany nem bízta a véletlenre a besorolást, szükségét érezte a ma már elég didaktikusnak tűnő megjegyzésnek. Ügyelt arra is, hogy hivatkozási alapja ne feltétlenül a történetírók munkája legyen, hanem a szájhagyomány. A *Rozgonyiné* ugyanis a folklórral hitelesíti saját történetét: „*Híre futott a csatának / széjjel az országban. / Egy árva szó sem beszéli / Zsigmond győzedelmét; / Mind a világ, széles világ / Rozgonyi Cicellét.*” Tehát azért is gondolja fontosnak újramesélni az eseményt, mert saját korában, a 15. században „híre futott”. Ez elsősorban az orális útján történhetett, hiszen az alfabetizmus alacsony szintje és a tömegtájékoztatás hiánya egyedül ezt tehetette lehetővé. Arany tehát egy olyan szóbeli hagyománnyal kerül fiktív párbeszédbe, amelyet Anonymus a *Gesta Hungarorum* előszavában mélyen megvetett, amikor a „paraszatok csacsogó énekeiről” mesél. A névtelen történetíró ezen attitűdjét Arany erőteljesen kritizálja a *Naiv eposzunkban*, hiszen éppen ezekből a töredékekből lehetett volna összeállítani a magyar őseposzt, ahogy azt Elias Lönnrot tette a *Kalevalával*. A *Rozgonyiné* annak példázataként is olvasható, hogy nem szabad elkövetni az Anonymus-féle hibát, azaz meg kell írni a műköltészet segítségével a népköltészetben lappangó „csacsogó énekeket”.

Aranynak a *Rozgonyinében* tapasztalható, a múlt „híreinek” megmentésére irányuló szándéka másként is megközelíthető. A ballada elbeszélője eljuttassa azt, mintha hozzáférne az egykori történethez, és ő is a korabeli hír egyik közvetítője lenne. A *Rozgonyiné* keretei között elhiteti velünk az egykori naiv (népi, orális) történetek hozzáférhetőségét. Ezzel pedig saját tevékenységének balladába bújtatott teoretikusává válik. Így az említett alkotás azért is válhat az Arany-balladák kitüntetett darabjává, mert egyszerre elméleti és gyakorlati darab. Elméleti, hiszen érzékelteti, hogyan kell költői szintre emelni a régi történeteket. Gyakorlati, hiszen megvalósítja azt.

Hogyan válhat ez az esztétikai tett az 1850-es években konkrét politikai utalássá? A törökkel szembeni ellenállásról szóló történet híre éppen azért lehetett népszerű, mert egy nő a főszereplője, aki megmenti a szorult helyzetbe került férjét és magát Zsigmond királyt. A címben még Rozgonyinéként emlegetett nő hőssé válik, és így már nem csak egyszerűen Rozgonyi felesége lesz, hanem „Cicelle, Szentgyörgyi leánya”. A hős saját nőiségének is nevet szerez, ezzel pedig az ellenállás új aspektusára hívja fel a figyelmet: a férjét csatába kísérő, a férfit megmentő nő szerepére. A *Rozgonyiné* ebből adódóan akár úgy is olvasható, mint tisztelgés azon nők előtt, akik az 1848–49-es szabadságharcban a legkülönbözőbb módon támogatták férjüket.

A történet politikai értelmezése tovább szűkíthető. A Jókai Mórt megmentő Laborfalvi Róza alakja párhuzamba hozható Rozgonyiné figurájával. Mindketten a harcban részt vevő férjüket mentették meg. Laborfalvi Róza menlevelet, amnesztiát szerzett férjének, Rozgonyiné egy hajót szerzett neki. Jókai felesége ezzel a gesztussal a királyt, Ferenc Józsefet is mentesítette az alól, hogy az 1848-as forradalom egyik irodalmi vezéralakját meg kelljen büntetnie, és ezzel tovább mélyítse a szakadékot a magyarság és a Habsburg-

udvar között. Hasonlóan tett Rozgonyiné, aki férjével együtt a királyt is kimentette szorult helyzetéből.

Arany politikai gesztusai talán még annál is finomabbak, mint ahogy korábban sejtettük az egyértelmű aktuálpolitikai allegóriaként is felfogható *Szondi két apródja* és *A walesi bárdok* olvasása után. Történelmi balladáiban az esztétika és a politika kézen fogva jár. Egyik erősíti a másikat, de mindkettő önállóan is megáll a lábán.

A szerb–magyar Hunyadi és társai

„*Előhang akart lenni a Hunyadi-balladakörhöz*” – olvasható a *Hunyadi csillaga* című vers előtt. A megjegyzés, hogy csak „akart lenni”, visszaigazolhatja a kudarcot: nem sikerült összeállítani a balladakört. Pedig a Hunyadiak történelmileg kiválóan dokumentált ideje hatalmas nyersanyagot biztosíthatott Arany Jánosnak. Ő látszólag mégis lemondott erről az egységről. Csak találgathatunk, pontosan miért. Annyira élő lehetett még az irodalmi-történelmi emlékezet, mint Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelme* esetében, hogy nem volt szükség a történet megverselésére? Ha Kölcsey Ferenc *Hymnusára* gondolunk, akkor visszaigazolódhat ez az élő emlékezet. Az „*itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai*” és a „*nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára*” sorok azt bizonyítják, hogy a reformkorban Kölcsey számára hasonló nemzeti identitásképző erővel bírt a Hunyadi-történetkincs, mint Arany Jánosnak harminc évvel később, a világsi fegyverletétel után.

Elkészült azonban ebből a balladakörből többek között a Hunyadi János „születését” bemutató darab, a *Szibinyáni Jank*. Ez összeköti a *Rozgonyinéből* ismert Zsigmond király idejét a Hunyadiak időszakával. Röviden elmeséli, ahogy Zsigmond király és császár Rácországban felfedezi magának Janko Szibinyánit, aki egy farkas után eredve bizonyítja harcedzettségét. Ezután az uralkodó udvarába hívja a fiút, a későbbi Hunyadi Jánost. A ballada zárata azonban nem magára a hős felfedezésére helyezi a hangsúlyt: „*Most is vallják, egyre dallják, / Szerbhon ifjai, leányi, / Guliczájok hangja mellett: / Ki volt Janko Szibinyáni. / De magyar ajakon is / Neve, híre általános: / Mert hisz él még... él örökké / A dicső Hunyadi János.*” Szibinyáni kapcsán az válik fontossá, hogy őt több népcsoport sajátjának tekinti (a magyarokon és a szerbeken kívül a balladában fontos szerepet kap az erdélyi kötődés is).

Hunyadi figurája mind a szerb, mind a magyar szájhagyománynak sajátja a ballada sugallata szerint. Szibinyáni nemzeti hőssé érése, Hunyadi „születése” azonban a magyarsághoz kötődik, és az európai ügyekért való munkálkodáshoz. Vajon miért lehetett szüksége Arany Jánosnak arra, hogy a magyar olvasók előtt bizonyítsa a szerb–magyar közös hagyomány létezését Hunyadira vonatkozóan?

A magyar szabadságharc bukása szorosan összefügg a nemzetiségi kérdéssel, amelynek megoldása nélkül nehezen lett volna rendezhető a Magyar Királyság helye a Habsburg Birodalomban. A *Szibinyáni Jank* a nemzetiségekkel való közös hagyományra irányítja a figyelmet, és a világsi fegyverletétel után a velük szembeni vádló magatartás helyett egyfajta megbékélés, kulturális közeledés, a közös történelemmé olvasás lehetőségét veti fel.

A politikai megközelítés azonban itt sem ennyire egydimenziós. Gondoljunk csak az aradi vértanúkra, akik között szép számmal találunk olyanokat, akik nemzetiségi származásuk ellenére a magyar szabadság hősei lettek. Tipikus példája ennek Damjanich János, aki szerb származásúként is magyarnak vallotta magát, és a szabadságharc legendás tábornokává vált. Akár egyedül az ő sorsával is megfellelhetnénk Szibinyáni Jank karriertörténetét, de tekinthetjük annak bizonyítékaként is, hogy a magyarság képes volt integratív erővel hatni a nemzetiségekre, és azok válhattak hőssökké közülük, akik vállalták a magyarrá válást.

Mindkét olvasat, a megbékélést és az integrációt hangsúlyozó is releváns lehetett az 1850-es években, mint ahogy helytállóan bizonyulhat ma is a szabadságharcra és az azt követő időszakra vonatkoztatva. Voltak közös hagyományai a Kárpát-medencében élő népeknek, de a kulturális közösség nem válhatott politikáivá, hiszen a magyar vezetőréteg ettől elzárkózott. A nemzetiségek nem kaptak kollektív politikai jogokat, de egyénileg lehetőség adódott a felemelkedésre: Szibinyáni Janknak és Damjanich Jánosnak is. Így válhat a *Szibinyányi Jank* egy allegorikus olvasatban Damjanich János dicsőségét zengő költeménnyé, amennyiben allegorikusan, az 1849-es események politikai kontextusából tekintünk rá.

Az egyik legérdekesebb darab az el nem készült Hunyadi-balladakörből a *Stanzák „Mátyás dalünnepé”* című, amely az „eposzi kísérletből” alcímet viseli. A műfajmegjelölés jelzi, hogy Arany ezt a témát alkalmasnak látta volna eposzi formájává és méretűvé formálni. Emellett arról is árulkodik a megjegyzés, hogy Arany esztétikájában milyen közel állt egymáshoz az eposz és a ballada. Egy eposztöredék, egy eposzkísérlet akár egy balladasorozatba is beilleszthető, hiszen az említett vers könnyedén olvasható a *Hunyadi csillaga, Both bajnok, Szibinyáni Jank, Kapisztrán* (befejezetlenül maradt), *V. László és a Mátyás anyja* képezte történet egyik elemeként.

A *Stanzák* azonban az alkotói önreflexió miatt is fontos. A versbeszélő a következőképpen látja eddigi tevékenységét: „...engem eléget a szégyen rozsdapírja, / Hogy időmhöz képest oly keveset tettem / És hogy az én könyvem még nincsen megírva.” A *Naiv* eposzunkban láthattuk azt a követelményt, amely szerint a klasszikus epopeoák „mindnyájan kerek egészszé, életműves költői alkotmányú hajlandók idomulni”. A *Stanzák* kesergése vonatkozatható a Hunyadi-balladákra, de utalhatnak arra is, hogy a történelmi balladasorozat részei még készülöben vannak, és együtt olvashatók könyvvé, összefüggő egységként.

A legtöbb századnak egy-egy balladát

Ha Arany János 1850-es években született történelmi balladait kronologikusan olvasuk, és az általuk megjelenített időszakot kiegészítjük az irodalmi-történelmi emlékezetnek akkor köztudatban lévő elemeivel, azt vehetjük észre, hogy a választott események átívelnek történelmünkön a 11. századtól egészen a 16. századig.

A 11. századot képviseli az *István örökje* című töredék, amelynek másfél versszaka a következőképpen zárul: „Üle István szent király fejedelmi székén, / A soknyelvű nemzetet bírja vala békén;...” A problémafelvetés hasonló ahhoz, mint amit a *Szibinyányi Jank*ban olvashattunk. István is a nemzetiségekkel való kiegyezésre, egy soknemzetiségű ország kialakítására törekedett, és a vers korabeli sugallata is hasonló lehetett ehhez.

Egyszerre meríti témáját a 11., 12. és a 14. századból a *Szent László*, amely a *Legenda* alcímet kapta, bár műfaji jegyei alapján a balladákhöz sorolható. A *Legenda* megjelölés feltételezhetően azért kerülhetett a cím alá, mert ez szolgált forrásként a műhöz. Ha a Szent Lászlót példázatként olvassuk, akkor arra következtethetünk, hogy a magyarságnak szüksége van hősökre, olyan legendákra, akik a sírból kikelve segítenek a döntő ütközetekben. A halálon túlról visszatérő lovagkirály az 1848–49-es ütközetek hőseire emlékeztetve akár a szabadságharc folytatásának lehetőségét is fölvehette egy korabeli olvasóban, azzal a megszorítással, hogy mindehhez isteni segítségre, isteni beavatkozásra lenne szükség (ez utóbbi miatt is különösen eposzi a hatása a *Szent László*nak). Csakis olyan hősök visszatérésevel lehetne elérni a tatárokat visszaszorító Szent László csodáját, akik még az emlékezetben élnek, akár 1345-ben (az Arany-versben említett csodát ekkorra datálják) az 1095-ben elhunyt és 1192-ben szentté avatott király. Látható, hogy a kulturális emlé-

kezet ezen séma alapján körülbelül 250 évre terjed ki. Tehát a 19. században ezen minta mentén Zrínyi Miklós és II. Rákóczi Ferenc testesíthette meg azt a még emlékezetben élő hőseseményt, aki a sírból kikelve a magyarok segítségére siet. Ők ugyanis az 1848–49-es szabadságharcot megelőző 250 évben éltek. Ezt a megközelítést erősítheti Kölcsey Ferenc korábban említett gesztusa a Zrínyiről szóló versekkel, majd Mikszáth Kálmán *Új Zrínyiásza*. Azt is érdemes hangsúlyozni, hogy Kölcsey *Hymnusa* előtt a *Rákóczi-nóta* volt a katolikus magyarság nem hivatalos himnusza, így a 18. századi szabadságharc vezetője is élő alakja lehetett a nemzeti emlékezetnek.

A 14. század elejére, Károly Róbert hatalomra kerülésének idejére kalauzolja el az olvasót a *Zách Klára*. A gonosz, idegen királynőnek, Erzsébetnek a figurája a korban ismerős lehetett az olvasóknak a Katona József *Bánk bán*jában megjelenített Gertrudisnak köszönhetően. Az viszont új elem a szüzsében, hogy a király is idegen, és támogatja felesége bosszúját. Így válik Zách Felicián cselekedete a magyarság szükségszerű, lélektanilag indokolt bosszújává a becsületében meggyalázott Zách Klára miatt.

Az aktív magyar ellenállás, a fegyveres, véres bosszú azonban a nemzet pusztulásához vezet. A versbéli királynő kiirtja Zách Felicián „minden nemzetiségét”. Ha Zách és a magyarság sorsa között párhuzamot vonunk, akkor a ballada óva inti attól a magyarságot, hogy fegyvert ragadjon, hiszen a következmények hasonlóak lehetnek ahhoz, mint a balladában olvasottak (a nemzetség kiirtása). A vers nem mentegeti a királyt és a királynőt sem. A címben szereplő Zách Klára a magyarság becsületén esett sérelmeket szimbolizálhatja. Az ő figurájának ellenpontja Erzsébeté, a király hitveséé. Egy olyan Erzsébeté, aki nevében egyszerre idézi meg Károly Róbert és Ferenc József feleségét. A Habsburg uralkodó házastársa ugyanis Wittelsbach Erzsébetként az a később legendássá váló királyné volt, aki köztudottan szimpatizált a magyarsággal, és Sissiként hatalmas kultusz övezte Magyarországon. Ez a rajongás a ballada keletkezése idején (1855-ben) még nem verhetett gyökeret a magyar közgondolkodásban, ugyanis Ferenc József és Wittelsbach Erzsébet 1854-ben házasodott össze. Amennyiben a *Zách Klárát* ennek fényében olvassuk, akkor Arany gesztusa egy erős, egyszerre irodalmi és politikai tettként is értelmezhető, hiszen a balladában szereplő Erzsébet attribútumaival (gonosz, infernalis, bosszúálló figura) ruházza fel Ferenc József fiatal feleségét. Ez a megközelítés később érvényét veszthette azzal, hogy Erzsébet népszerűvé vált a magyarság körében. Ez viszont egyáltalán nem gyengíti azt az olvasatot, amely szerint Zách Felicián a jogos bosszút követelő magyarságot testesíti meg a túlzottnak mondható uralkodói terrorral szemben.

Zách Felicián rokona a Katona József ábrázolta Bánk bánnak. Bánk bán élenken jelen lehetett a 19. század közepének irodalmi gondolkodásában. Elég itt a darabból készült szimbolikus előadásra utalni, amelyet 1848. március 15-én játszottak. Jelen gondolatmenet szempontjából viszont éppen ez magyarázza, hogy Arany János miért hagyhatta ki a 13. századot a történelmi balladasorozatból. Katona József ugyanis megírta, és így a kulturális emlékezet számára megmentette ezt az időszakot.

A 14. század látszólag hiányzik a történelmi balladák által megjelenített időszakok sorából. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy Arany *Toldija* innen meríti témáját. A 14. század legnagyobb hőse, ezzel Nagy Lajos időszaka külön elbeszélő költeményt kap, majd a *Toldi estéjével* látszólag kiteljesedik, hogy a *Toldi szerelmével* trilógiává váljon.

A *Rozgonyiné* és a Hunyadi-balladakör fent bemutatott darabjai lefedik a 15. századot, sőt a magyar történelem ezen szelete uralja tematikailag, mennyiségileg a történelmi balladákat. A 16. századot Arany a *Török Bálinttal*, a *Szondi két apródjával* jeleníti meg.

A fentiek azt mutatják, hogy Arany János balladái kerek egészzé olvashatók, így nem kizárólag Hunyadi-balladaköréről, hanem történelmi balladasorozatról beszélhetünk, amelyet az értelmezőnek kell kronológiailag elrendeznie. Ebben az esetben hasonló tevékeny-

séget kell végeznie ahhoz, mint az Arany által nagyra becsült folklórkincs gyűjtői, akik a töredékekből, változatokból egységet teremtettek, a számtalan, szájhagyományban élő változathoz gyakran egy saját verziót konstruáltak. Így építheti fel magának saját eposzát az olvasó a történelmi balladákból.

A történelmi balladák eposztöredékként való értelmezését támogathatja a *Naiv eposzunkban* olvasható gondolatmenet, amelynek keretében Arany az ősi elbeszélő hagyomány maradványairól beszél: *„Egy-egy rideg monda, töredékben, zilált prózában, hullong itt-amott; rajta műalkatnak semmi nyoma. Mátyás előtti királyait, vezéreit elfeledte a magyar... De amit tud, az is inkább adomaszerű, mint költői vonásokkal bír; és ha a hagyomány némely töredékét megőrzeni, a jelenkorra juttatni képes volt, nem látszik, hogy ebben a műalak által elősegített voltna. A közelebbi korok állameseményei: a törökkel folyt utóközdelmek, a múlt század elején és derekán (Péroról-lázadás) történt népi mozgalmak, sőt a legújabbban elzúgott politikai vihar is, nyom nélkül maradtak a naiv eposzra nézve.”*

Arany éppen ezen töredékeknek biztosíthatott „műalkatot”, „költői vonásokat”, sőt néhány Mátyás előtti hőst is felelevenített. A „legújabbban elzúgott politikai vihar” pedig egy allegorikus olvasat keretei között jelenhet meg a balladákban, a Szulimánnal azonosítható Ferenc Józseffel, a *Zách Klára* Erzsébetével összemosható Sissivel, a Damjanich Jánossal megfeleltethető Szibinyáni Jankkal, vagy a Laborfalvi Rózával kapcsolatba hozható Rozgonyinéval. Így vetül egymásra esztétika és politika Arany Jánosnál, aki levelezése alapján kifejezetten ügyelt a politikai öncenzúrára.

Miért nem rendezte Arany saját maga kronologikusan olvasható sorozattá történelmi balladáit? – merülhet fel a jogos kérdés. Erre talán éppen az lehet a magyarázat, hogy a köztük lévő hézagok, maga a távolság esztétikailag jobban tükrözik a széttöredezett naiv, népi hagyomány természetes létezési formáját. Emellett nyitottabbá teszik az egyes darabokat a politikai megközelítésre, hiszen nem egy sorozatban elfoglalt helyet keres az értelmezői tudat, hanem önmagában vizsgálja az adott mű jelentéslehetőségeit.

Arany írói bátorsága a fentiek szerint éppen az elrejtésben keresendő, és abban a lehetséges ráismerésben, amelyhez az 1850-es évek olvasójának még nagyon merésznek kellett lennie, a mai értelmezőnek pedig mindössze elég a maximális nyitottság.